

УДК 343.3

DOI: 10.33663/1563-3349-2025-97-147

В. В. ДОБІЖА

ІСТОРИЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ УХИЛЕННЯ ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ

Обґрунтовано, що мобілізація під час війни – це комплекс заходів, спрямованих на переведення держави, її економіки, збройних сил і суспільства загалом на воєнний лад для забезпечення ефективного ведення бойових дій і захисту держави в умовах війни.

Доведено, що спроможність зосередити в короткий час військові ресурси, мобілізувати спочатку сотні, потім тисячі, а згодом і мільйони людей стала критерієм ефективності державного механізму.

Обґрунтовано, що після оголошення мобілізації, частина населення яка не згодна з цим рішенням, прагне ухилитися від призову на військову службу. Доведено, що «ухилянтство» є складним соціально-правовим явищем, що виникло в різних історичних контекстах і країнах і має глибокі історичні корені.

Проведено історичні паралелі щодо ухилення від мобілізації в різних війнах. Здійснено порівняльний аналіз законодавства в Україні та Росії стосовно відповідальності за ухилення від мобілізації.

Ключові слова: мобілізація, ухиянт, ухиянтство, призовник, дезертирство.

Dobizha Vasyf. Historical and legal analysis of mobilization evasion

The author proves that mobilization in time of war is a set of measures aimed at putting the State, its economy, armed forces and society in general on a military footing to ensure effective warfare and protection of the State in time of war. It is proved that the ability to concentrate military resources in a short time, to mobilize first hundreds, then thousands, and later millions of people has become a criterion for the effectiveness of the state machine.

It is substantiated that after the mobilization is announced, a part of the population that does not agree with this decision seeks to evade military service. It is proved that “evasion” is a complex socio-legal phenomenon that has arisen in different historical contexts and countries and has deep historical roots.

© ДОБІЖА Василь Валерійович – кандидат політичних наук, доцент кафедри правознавства і гуманітарних дисциплін Вінницького навчально-наукового інституту економіки Західноукраїнського національного університету; ORCID: 0000-0002-5540-9781; e-mail: v.dobizha@gmail.com

The author draws historical parallels regarding evasion from mobilization in various wars. The author conducts a comparative analysis of the current legislation in Ukraine and Russia on liability for evasion of mobilization.

Key words: mobilization, evader, evasion, conscript, desertion.

Питання щодо загальної мобілізації в Україні регулюється Конституцією України, Законом України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», «Про оборону України» та іншими нормативно-правовими актами. У разі загрози суверенітету, територіальній цілісності та безпеці держави рішення про мобілізацію приймається Президентом України та затверджується Верховною Радою України. Що і сталося за декілька годин після вторгнення росії в Україну, адже Указ Президента України № 69/2022 «Про загальну мобілізацію» був прийнятий вже 24 лютого 2022 року [1]. Мобілізація зазвичай регулюється відповідними законами та підзаконними актами, зокрема законами про національну безпеку, оборону та мобілізаційну підготовку.

Взагалі мобілізація – це сукупність дій, спрямованих на швидке приведення збройних сил і тилу країни у повну бойову готовність. Юридичне формулювання цього процесу міститься в Законі України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» [2], відповідно до якого мобілізація – це комплекс заходів, здійснюваних з метою планомірного переведення національної економіки, діяльності органів державної влади, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій на функціонування в умовах особливого періоду, а Збройних Сил України, інших військових формувань, сил цивільного захисту – на організацію і штати воєнного часу. В Україні, як і в багатьох інших країнах, мобілізація розглядається як екстрений захід, який застосовується у разі виникнення загрози національній безпеці. Важливо розуміти, що мобілізація – це складний, системний і багатогранний процес, який справляє значний вплив на життя всього суспільства та має далекосяжні наслідки. А мобілізація під час війни – це комплекс заходів, спрямованих на переведення держави, її економіки, збройних сил і суспільства загалом на військовий лад для забезпечення ефективного ведення бойових дій і захисту держави в умовах війни.

Загалом мобілізація – це багаторівневий процес, в якому можна виділити певні аспекти. Основний серед них, звісно, військовий,

що включає призов громадян та резервістів на військову службу; формування нових військових підрозділів; навчання, підготовка та озброєння військ. Щодо видів мобілізації, то виокремимо повну мобілізацію, яка охоплює всі наявні ресурси держави; часткову мобілізацію (стосується лише певних регіонів, категорій громадян або сфер економіки) та приховану мобілізацію, що здійснюється без офіційного оголошення, поступово, для уникнення паніки або політичних наслідків.

Мобілізація – це явище, яке супроводжує людство з моменту появи держави, а отже, і міждержавних воєнних конфліктів, насамперед за територію. Спроможність зосередити в короткий час військові ресурси, мобілізувати спочатку сотні, потім тисячі, а згодом і мільйони людей стало критерієм ефективності державного механізму. Це поняття трансформувалося з розвитком економіки, військової сфери, демографії, зазнавало значних змін і набувало дедалі більшої складності. Якщо в стародавніх містах-державках, таких, як Афіни чи Спарта, мобілізація була досить простою і зазвичай обмежувалася призовом громадян на військову службу, то у великих імперіях, як Римська, була більш складна система мобілізації. Римляни використовували як професійних солдат, так і ополчення, яке призивалося на час війни. Також вони запровадили систему заохочень, коли військові стали отримувати платню, землю та нагороди після завершення служби.

Вперше мобілізацію в звичному для нас розумінні, а саме як організований процес залучення великої кількості населення до війська, здійснила Франція часів Великої Французької революції (1789–1799). Цей процес увійшов в історію під назвою «*Levé en masse*» – загальна мобілізація всіх громадян, здатних носити зброю, і відбувся в 1793 році [3]. Підставою стала війна проти коаліції європейських монархій, які прагнули знищити революційну республіку. Тобто населення було залучене не з метою участі в численних колоніальних чи загарбницьких війнах, а у зв'язку із загрозою існуванню самої держави. На відміну від інших конфліктів Середньовіччя чи ранньомодерної епохи, коли війна була справою професійних воїнів, найманців чи феодалських ополчень, французька політика призову на військову службу стосувалася всіх працездатних неодружених чоловіків віком від 18 до 25 років. Це дозволило створити масову народну армію, чисельність якої

значно перевищувала армії монархічних держав того часу. Також всю економіку країни було переорієнтовано на військові потреби. Для підвищення мотивації мобілізованих уряд запровадив військово-вслужбовцям, важко пораненим у боях, пристойні ветеранські виплати, а малозабезпечені батьки та дружини солдатів на фронті отримували матеріальну допомогу. Це була перша тотальна мобілізація, яка змінила підхід до ведення війни. Успіх мобілізації дозволив Франції здобути перемоги на полі бою і забезпечив створення великої армії Наполеона, яка стала однією з найпотужніших в Європі. Таким чином, Франція стала першою державою, яка провела мобілізацію на національному рівні під час війни, створивши прецедент для майбутніх масових армій у світі.

Втім джерелом сучасної мобілізаційної системи на пострадянському просторі стали результати діяльності голови Революційної військової ради (Реввоенсовета) з 1918 року Льва Троцького. Він є автором тексту першої присяги червоноармійців, потім затвердив знак відмінності Червоної Армії – червону зірку. В березні 1918 року Троцький розробив систему військових комісаріатів, які займалися військовою мобілізацією і призовом на військову службу протягом усього часу існування СРСР [4]. Ця система і досі існує у пострадянських республіках, а у видозміненому вигляді й в Україні. За ініціативи Троцького було видано декрет «Про обов'язкове навчання військовому мистецтву» для учнів 15-17 років – прообраз допризовної підготовки. А в травні 1918 року було видано декрет «Про примусовий призов до Робітничо-селянської Червоної армії». Згідно з ним початковий термін служби становив не менше шести місяців, у жовтні 1918 року він був збільшений до року. Також з ініціативи Л. Троцького у 1922 році примусовий набір був замінений на загальну військову повинність для всіх чоловіків, які досягли 20-річного віку, пізніше призовний вік був підвищений до 21 року. Все це лягло в основу першого закону СРСР «Про загальний військовий обов'язок» від 18 вересня 1925 року [4]. Він передбачав щорічний призов строком на два роки для всіх, крім молодшого командного складу авіації та військових моряків – вони служили три роки. Закон містив пільги щодо призову громадян з урахуванням їхнього сімейного стану, наприклад, для дітей-сиріт або дітей із малозабезпечених сімей. Студентам надавалася відстрочка від призову до завершення навчання. Також заборонялося призивати

до армії «осіб експлуататорських класів»: дітей колишніх дворян, купців, офіцерів царської армії, священників, фабрично-заводських робітників, а також козаків і куркулів.

У 1930-х роках СРСР почав готуватися до повномасштабної війни. Мережа військових комісаріатів була збільшена в 3,5 рази. З 1939 року призовний вік був знижений з 21 до 19 років для тих, хто досяг цього віку в рік призову, і до 18 років для випускників середніх шкіл. Термін служби в армії становив два роки, у військово-повітряних силах – чотири роки, у військово-морському флоті – п'ять років. Вік перебування військовослужбовців у запасі було підвищено з 40 до 50 років. Крім того, були значно урізані пільги, які дозволяли призвоникам уникнути військової служби або отримати відстрочку.

Відзначимо, що в будь-якій державі де було оголошено мобілізацію, частина населення, яка не згодна з цим рішенням, прагне ухилитися від призову на військову службу. Загалом «ухилянтство» є складним соціально-правовим явищем, що виникало в різних історичних періодах і країнах. Воно супроводжувало всі великі конфлікти, де мобілізація цивільного населення для участі у війні була необхідною.

Причини цього процесу можуть бути різними: моральні переконання, релігійні мотиви, страх перед війною, незгода з політикою уряду або навіть банальна відсутність готовності до військової служби.

Ухилення від мобілізації – це складне явище, яке містить як соціальні, так і моральні виклики. Воно відображає не лише індивідуальні страхи чи переконання, а й глибші проблеми у відносинах між державою та суспільством, особливо в часи війни. Ухилення викликає обурення серед тих, хто добровільно захищає країну. Це створює напруження у суспільстві, оскільки одні ризикують життям, а інші – ухиляються. У багатьох випадках це також може негативно впливати на саму людину, яка ухиляється, викликаючи відчуття провини чи соціального осуду. В період повномасштабної війни росії проти України тема ухилення набула особливого значення. З огляду на жорстокість бойових дій та високі втрати деякі громадяни України намагаються уникнути мобілізації.

Загалом ухилянтство – це свідоме уникнення виконання обов'язків чи відповідальності, яка покладається на особу, відпо-

відно до законодавства чи моральних норм. Найчастіше цей термін використовується у правовому контексті, наприклад, ухилянтство від військової служби – коли особа свідомо уникає проходження військової служби, не з'являється за повісткою або використовує підроблені документи для отримання відстрочки чи звільнення.

Моральний аспект ухилення від мобілізації є надзвичайно глибокою і складною темою, яка охоплює поняття відповідальності, обов'язку, совісті, солідарності та суспільних цінностей. У контексті війни це питання стає ще актуальнішим, адже доля держави залежить від кожного громадянина. Для повного розуміння теми важливо врахувати різні рівні морального осмислення, вплив ухилення на суспільство та особистість, а також можливі шляхи вирішення моральних дилем.

Причини, методи і наслідки ухилення від призову варіюються залежно від історичного періоду, політичної системи та соціальних умов. Нижче розглянемо цей феномен в історичній перспективі.

У багатьох країнах (Великобританія, США, Росія) під час Першої світової війни (1914–1918) чоловіки, які не бажали йти на фронт, часто вдавалися до ухилення. Деякі з них симулювали хвороби, інші просто тікали в інші регіони або країни. У Великобританії створювалися групи «відмовників за переконаннями» (*conscientious objectors*), які не хотіли брати участі у війні через релігійні або пацифістські погляди.

У країнах, що перебували під нацистською окупацією періоду Другої світової війни (1939–1945), багато людей уникали мобілізації до армії окупанта, ховаючись або приєднуючись до рухів опору. В Німеччині ухилення від призову до Вермахту каралося смертю. Аналогічна ситуація була і в Радянському Союзі: ухилення від служби вважалося серйозним злочином і призводило до суворих покарань, аж до розстрілу.

Дещо згодом багато з американських чоловіків намагалися уникнути призову під час війни у В'єтнамі. Одним із способів отримання відстрочки була відмова від військової служби через релігійні переконання як членів пацифістських релігійних сект, на кшталт квакерів, менонітів чи Свідків Єгови. Ще одним способом уникнення призову до армії були шлюб і народження дитини. Це навіть призвело до вибуху народжуваності в США [5]. Згідно з демографічним дослідженням, у 1970 році народжуваність була

на 13 відсотків вищою, ніж до «епохи В'єтнаму». Студенти денної форми навчання та аспіранти мали змогу отримати законну відстрочку від призову. Оскільки навчання було дорогим, а зарахування до коледжів темношкірих на той час було низьким, то це було однією з лазівок, яка принесла користь білим заможним американцям. Ще один спосіб отримання відстрочки полягав у тому, щоб переконати лікаря медичної комісії перебільшити або вигадати умову, яка дискваліфікує здорового молодого чоловіка зі служби. Для десятків тисяч американських чоловіків, які не мали можливості отримати відстрочку, безпечним виходом був виїзд із США. Загальну кількість чоловіків, які втекли з країни, щоб уникнути призову до війни у В'єтнамі, важко підрахувати, але оцінки коливаються від 40 000 до 100 000. Найпопулярнішими напрямками були Канада та Швеція, і багато хто ніколи не повертався [5].

Після початку війни на Донбасі в 2014 році в Україні було оголошено декілька хвиль мобілізації. Багато чоловіків ухилялися від призову, змінюючи місце проживання або виїжджаючи за кордон. Випадки ухилення супроводжувалися як критикою, так і певним розумінням через страх перед воєнними діями. У період повномасштабної війни росії проти України тема ухилення набула особливого значення. З огляду на жорстокість бойових дій та високі втрати деякі громадяни України намагаються уникнути мобілізації.

В Україні, навіть в умовах воєнного стану, відсутнє юридичне поняття «ухилянт». Це побутовий термін, який застосовується до осіб, які порушують певні норми законодавства, пов'язані з військовим обліком та мобілізаційними процесами. Відтак покарання для «ухилянтів» бувають різні залежно від конкретної статті закону, яку було порушено. Наголосимо, що постанову про адміністративну відповідальність виносить ТЦК та СП. Відтак особа, яку притягнуто до адміністративної відповідальності, вважається правопорушником, а не ухилянтом. Що стосується кримінальної відповідальності: якщо особа, яка пройшла ВЛК, визнана придатною до військової служби і на збірний пункт не прибула по бойовій повістці (тобто ухиляється від військової служби), то вона порушує норми статті 336 Кримінального кодексу [6], що карається позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

Вже навіть під час проходження служби особа може відмовитися виконувати свої обов'язки через дезертирство чи самовіль-

не залишення частини (СЗЧ). Дезертирство відрізняється від СЗЧ наявністю мети подальшого ухилення від проходження військової служби. При самовільному залишенні військової частини військовослужбовець має мету подальшого повернення на військову службу. При дезертирстві метою є повне ухилення від подальшого проходження служби. За дезертирство в умовах воєнного стану передбачене покарання за ст. 408 Кримінального кодексу [6] у вигляді позбавлення волі на строк від п'яти до дванадцяти років. А стосовно самовільного залишення частини, то в Україні ухвалено і продовжено дію закону про добровільне повернення на службу для тих військових, які вперше здійснили СЗЧ, що фактично амністує таких військових із поверненням виплат, забезпечення, пільг та гарантій [7].

Для порівняння розглянемо законодавство країни-агресорки. В росії у випадку з мобілізацією кримінальна відповідальність може настати тільки для громадян, щодо яких призовна комісія винесла рішення про мобілізацію. До моменту винесення цього рішення громадянин не вважається військовослужбовцем. Тому за неявку до військкомату за врученою належним чином повісткою чи за неявку за повісткою для проходження строкової служби передбачено адміністративну відповідальність у вигляді штрафу за статтею 21.5 КоАП РФ (покарання у вигляді штрафу від 10 000 до 30 000 рублів).

Також передбачені тимчасові обмежувальні заходи за неявку до військкомату: заборона на реєстрацію ІП і самозайнятості; заборона на постановку нерухомості на кадастровий облік; обмеження права на керування транспортними засобами, а також заборона на їх реєстрацію; заборона на отримання кредитів і позик.

Нова редакція ст. 328 Кримінального кодексу рф передбачила, що за ухилення від призову на військову службу за відсутності законних підстав для звільнення від цієї служби передбачено штраф у розмірі до двохсот тисяч рублів або в розмірі заробітної плати чи іншого доходу засудженого за період до вісімнадцяти місяців, або примусові роботи на строк до двох років, або арешт на строк до шести місяців, або позбавлення волі на строк до двох років.

Водночас якщо призовник вирішив ухилитися вже після того, як з'явився у військкомат, пройшов медичну комісію, а наказ про

його зарахування до лав збройних сил рф був виданий, йому загрожує покарання згідно зі ст. 337 Кримінального кодексу рф: неявка протягом від двох до десяти діб карається арештом на строк до півроку або утриманням у військовій дисциплінарній частині на строк до одного року; неявка від десяти діб до одного місяця тягне за собою обмеження по військовій службі до двох років, утримання у військовій дисциплінарній частині до двох років або позбавлення волі на строк до трьох років; неявка довше одного місяця передбачає позбавлення волі на строк до п'яти років.

Росіяни, які не бажають брати участь у війні проти України, використовують різноманітні способи, щоб ухилитися від мобілізації. Ці методи стали особливо поширеними після оголошення у вересні 2022 року так званої «часткової мобілізації». У цьому процесі помітно проявилися як масовий спротив частини населення, так і відчайдушні спроби уникнути призову. Найпоширенішим способом ухилитися від мобілізації, став масовий виїзд чоловіків призовного віку до країн, які дозволяють в'їзд без візи. За даними видання Forbes [8], майже мільйон росіян виїхали з країни за два тижні після того, як путін оголосив свій указ про часткову мобілізацію. Особливою популярністю користувалися Казахстан, Грузія, Вірменія, Фінляндія, Монголія, Киргизія, Туреччина та Сербія. У вересні 2022 року на кордонах із цими країнами спостерігалися багатокілометрові черги. Ті, хто мав фінансові та візові можливості, вирушали до Європи, Ізраїлю чи інших країн із візовим режимом.

Багато росіян вважають і війну, і мобілізацію несправедливою, адже війна проти України для них не є «народною-визвольною», тому їй відсутня потреба захищати свою батьківщину. Масові ухилення від мобілізації в росії показують, що значна частина росіян не підтримує війну, хоча часто діє із страху за власну безпеку, а не з моральних переконань. Це також демонструє слабкість мобілізаційної системи, корупцію і глибокі соціальні розколи.

Мобілізація стала ключовим і невід'ємним елементом сучасної війни, що дозволяє державам адаптувати свої сили до викликів збройного конфлікту. Її масштаби і методи еволюціонували від локальних призовів до тотальної мобілізації, що включає весь потенціал держави.

Ухилення від мобілізації – це завжди морально складний вибір. Воно може бути виправданим у рідкісних випадках, але в умовах

війни більшість ухилиянтів діють під впливом страху чи егоїзму. Це створює дисбаланс у суспільстві, підриває довіру та спільну боротьбу за свободу. Однак кожен має можливість знайти свій спосіб служити державі. Захист країни – це не лише фронт, а й тилова підтримка, яка є не менш важливою. В сучасних умовах війна проти агресора стала екзистенційною боротьбою за виживання України як незалежної держави. Кожен громадянин, незалежно від професії чи статусу, робить внесок у цю боротьбу, навіть якщо це не стосується участі у бойових діях.

1. Про загальну мобілізацію: Указ Президента України від 24.02.2022 № 69/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413>. 2. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію: Закон України № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>. 3. The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2020, 15 червня). Levee en masse | Definition, Significance, & Facts | Britannica. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/levee-en-masse>. 4. 96 років тому в СРСР узаконили обов'язкову військову службу, а ще раніше придумали військкомати. *Бабель*. URL: <https://babel.ua/texts/69941-96-rokiv-tomu-v-srsr-uzakonili-obov-yazkovu-viyskovu-sluzhbu-a-shche-ranishe-pridumali-viyskkomati-vonipracuyut-dosi-yak-zminyuvalisya-vik-termini-i-pilgi-dlya-prizovnikiv-v-arhivnih-foto>. 5. Roos D. 7 Ways Americans Avoided the Draft During the Vietnam War. *History*. URL: <https://www.history.com/news/vietnam-war-draft-avoiding>. 6. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III: станом на 26 груд. 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. 7. Про внесення змін до глави XII «Прикінцеві положення» Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» щодо умов продовження військової служби під час дії воєнного стану окремим категоріям військовослужбовців: Закон України від 21.11.2024 № 4087-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4087-20#Text>. 8. Куда уехали россияне из-за частичной мобилизации и что планируют делать дальше. *Forbes.ru*. URL: <https://www.forbes.ru/svoi-biznes/478891-kuda-uehali-rossiane-iz-za-casticnoj-mobilizacii-i-cto-planiruyut-delat-dal-se>.

References

1. Pro zahalnu mobilizatsiiu: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24.02.2022 № 69/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/692022-41413>. 2. Pro mobilizatsiiu pidhotovku ta mobilizatsiiu: Zakon Ukrainy № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text>. 3. The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2020, 15 chervnia). Levee en masse | Definition, Significance, & Facts | Britannica. *Encyclopedia Britannica*. URL: <https://www.britannica.com/topic/levee-en-masse>. 4. 96 rokiv tomu v SRSR uzakonyly obov'yazkovu viiskovu sluzhbu, a shche ranishe prydualy viiskkomaty. *Babel*.

URL: <https://babel.ua/texts/69941-96-rokiv-tomu-v-srsr-uzakonili-obov-yazkovu-viyskovu-sluzhbu-a-shche-ranishe-pridumali-viyskkomati-voni-pracyuyut-dosi-yak-zminyuvaisya-vik-termini-i-pilgi-dlya-prizovnikiv-v-arhivnih-foto>. 5. Roos D. 7 Ways Americans Avoided the Draft During the Vietnam War. *History*. URL: <https://www.history.com/news/vietnam-war-draft-avoiding>. 6. Kryminalnyi kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III: stanom na 26 hrud. 2024 r. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>. 7. Pro vnesennia zminy do hlavy XII «Prykintsevi polozhennia» Zakonu Ukrainy «Pro viiskovyi oboviazok i viiskovu sluzhbu» shchodo umov prodovzhennia viiskovoi sluzhby pid chas dii voiennoho stanu okremym katehoriiam viiskovosluzhbovtiv: Zakon Ukrainy vid 21.11.2024 № 4087-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4087-20#Text>. 8. Kuda uekhaly rossiiane yz-za chastychnoi mobylyzatsyy y chto planyruut delat dalshe. *Forbes.ru*. URL: <https://www.forbes.ru/svoi-biznes/478891-kuda-uehali-rossiiane-iz-za-casticnoj-mobilizacii-i-cto-planiruut-delat-dal-se>.

Dobizha VasyL. Historical and legal analysis of mobilization evasion

The study proves that mobilization is a set of measures aimed at systematically transferring the national economy, activities of public authorities, other state bodies, local self-government bodies, enterprises, institutions and organizations to function in a special period, and the Armed Forces of Ukraine, other military formations, and civil defense forces – to wartime organization and staffing.

It is substantiated that mobilization in time of war is a set of measures aimed at transferring the State, its economy, armed forces and society as a whole to a military system to ensure effective warfare and protection of the State in time of war.

It is concluded that mobilization is a phenomenon that has accompanied humanity since the emergence of the State, and hence inter-State military conflicts, primarily over territory. The ability to concentrate military resources in a short time, to mobilize first hundreds, then thousands, and later millions of people has become a criterion for the efficiency of the state machine.

It is proved that an integral companion of mobilization is evasion from military service during mobilization. Evasion during mobilization is a complex socio-legal phenomenon that has arisen in different historical contexts and countries and has deep historical roots. It has accompanied all major conflicts where the mobilization of the civilian population to participate in the war was necessary.

It is noted that mobilization evasion is a complex phenomenon that carries both social and moral challenges. It reflects not only individual fears or beliefs, but also deeper problems in the relationship between the State and society, especially in times of war.

It is proved that the causes, methods and consequences of draft evasion vary depending on the historical period, political system and social conditions.

It is determined that in Ukraine, even under martial law, there is no legal concept of “evader” – it is a household term applied to persons who violate

certain legal provisions related to military registration and mobilization processes. Therefore, the punishment for “evaders” varies depending on the specific article of the law that was violated.

The massive evasion of mobilization in Russia shows that a significant number of Russians do not support the war, although they often act out of fear for their own safety rather than moral convictions.

It is concluded that in modern conditions, the war against the aggressor has become an existential struggle for the survival of Ukraine as an independent state. Every citizen, regardless of profession or status, contributes to this struggle, even if it does not involve participation in hostilities.

Key words: mobilization, evader, evasion, conscript, desertion.